

Ludwig Wittgenstein lär enligt en av sina vänner ha sagt att Søren Kierkegaard utan tvekan är det förra århundradets mest djupsinniga tänkare. Dessutom sägs det att Wittgenstein under en period av sitt liv var ivrigt sysselsatt med att lära sig danska uteslutande i syfte att kunna läsa Kierkegaards skrifter på originalspråk.

Vid en första anblick kan detta tyckas märkligt. Kierkegaard karakteriserade sig själv som en religiös författare vars övergripande ambition var att försöka förstå och utveckla en genuin kristen tro och livsform. Wittgenstein å sin sida var uttryckligen en icke religiös person som ägnade sina texter åt detaljerade begreppsliga undersökningar i syfte att lösa eller upplösa vissa problem inom språkets, matematikens och psykologins filosofi. Där Wittgensteins tänkande följaktligen till övervägande del har förvaltats inom den anglosaxiska och analytiskt orienterade filosofin; där har Kierkegaard främst lämnat avtryck inom teologin och den kontinental existensfilosofin.

Men vad som i grund och botten förenar dessa tänkare är att de på ett radikalt sätt inser att religiösa respektive filosofiska problem är något som man har och inte något som man sysslar med. Till skillnad från vetenskapliga problem, som berör objektiva förhållanden i den sinnliga och översinnliga världen, hänför sig de religiösa och filosofiska problemen till subjektivitetens sfär. Närmare bestämt: de problem som rör tro och mening adresserar de subjektiva förutsättningarna för världens egen framträdelse, och därmed adresserar de själva karaktären i ens eget sätt att förhålla sig till världen. Att förstå och utveckla en genuin kristen tro, respektive att erövra en genuin filosofisk insikt i begreppsliga förhållanden, är därför någonting annat än att vinna kunskap om ett specifikt föremålsområde som är lokaliserat i en yttre eller inre värld. Snarare bör det förstås som någonting som springer ur ett arbete i och på sig själv.

Religiösa och filosofiska problem kan vi alltså inte komma till rätta med, eller ens beröra, så länge vi förlägger det problematiska i problemen utanför oss själva. I sitt samtida Köpenhamn såg Kierkegaard med fasa en urvattnad form av kristendom breda ut sig inom vilken människor definierar sig själva som kristna i kraft av att de inordnar sig under yttre institutioner och ritualer som äktenskap, dop och gudstjänster. Genom att förlägga kriterierna på huruvida man är kristen eller inte till objektiva fakta blir kristendomen till en operoslig affär som inlemmas och integreras som en allmän och förståndsbasead etik i det borgerliga livet. På så vis blir kristendomen även hegemonisk och förhindrar tillträdet till den äkta religiösa tron, och därför kan Kierkegaard på allvar fråga sig om det egentligen finns några kristna i den samtida kristendomen.

För Kierkegaard är det kristna i stället en subjektiv kategori. Troende blir man uteslutande genom att förädla sig själv och sitt sätt att existera i riktning mot det kristna. Därmed kan man inte heller förstå den kristna läran i termer av en doktrin som presenterar objektiva sakförhållanden som man kan tro eller tvivla på i samma mening som man till exempel kan tro eller tvivla på att det finns intelligent liv på andra planeter.

Därför förhåller sig Kierkegaard kritisk även till samtidens spekulativa filosofi som när den försöker klargöra kristendomens karaktär har en benägenhet att göra den religiösa tron till ett intellektuellt spörsmål som centreras kring rationella och argumentativa rättfärdiganden. I filosofernas händer inlemmas kristendomen i en kategorial form som förvanskar den till oigenkännlighet.

I relation till detta ser sig Kierkegaard ställd inför en till synes paradoxal uppgift.

Kierkegaard gick sin egen väg till Gud

EXISTENSFILOSOFI Enligt Søren Kierkegaard måste individen "emigrera från det allmänns sfär" för att kunna öppna sig för friheten, ansvaret och det egentliga självet. En ny svensk avhandling uttröner "enskildblivandet" hos den danske 1800-talsfilosofen.

AV JOHAN ERIKSSON

Att i sina skrifter utveckla en autentisk förståelse av den kristna tron blir till en uppgift att i det allmänna medium som det begreppsliga språket utgör försöka förmedla något som bara kan förstås och visa sig självt genom att individuellt erfara-sochfullgöras. Kort sagt, den paradoxala uppgiften består i att försöka säga det som inte låter sig, just, sägas.

I detta syfte utvecklar Kierkegaard en omtalad diskursiv metod – den indirekta kommunikationen. Och här låter sig Wittgenstein inspireras. Genom att Kierkegaard till exempel utger vissa av sina böcker under pseudonym, och dessutom låter den pseudonyma författaren i sin intellektuella hållning själv förkroppsliga den kategoriala sammanblandning som består i att göra subjektiva till objektiva problem, så förser han den samtida läsare med en spegel i vilken han eller hon kan skåda sin egen illusion om att vara troende. Därmed förmedlas på ett indirekt sätt en autentisk kristendom genom att det blott stakas ut en riktning för dess aktualiserande och införlivande – ett införlivande som ingen annan än läsaren själv kan ta på sig ansvaret för.

Wittgenstein version av detta indirekta kommunikationssätt ser vi prov på i den berömda gest med vilken han avslutar sitt ungdomsverk "Tractatus logico-philosophicus". Efter att läsaren fått ta del av en utförlig teori om den logiska form som världen, tanken och den meningsfulla satsen måste ha gemensamt, så får han till slut höra att de satser som teorin själv består av är nonsens. Teorin, sägs det, är endast en steg som läsaren måste slänga bort sedan han klättrat upp på den. Läsaren måste så att säga övervinna teorin som en lära eller doktrin om ett sägbart något som befinner sig utanför honom själv, för att i stället införliva, som sin egen, den position utifrån vilken teorin är utsagd. Först då, när läsare gjort detta filosofiska individualiseringsarbete, ser han världen riktigt.

Dessa tankar kring relationen mellan Kierkegaard och Wittgenstein är något som väckts då jag under den senaste tiden tagit del av Sveriges andra filosofiska doktorsavhandling om Kierkegaard (den första från 1963 skrevs av Lars Beijerholm), en avhandling med fokus just på individualitetens och subjektivitetens tematik – *Jonna Hjertström Lappalainens Den Enskilde. En studie i trons profana möjlighet i Søren Kierkegaards tidiga författarskap* (Thales, 196 s).

I denna välskrivna, koncentrerade, tematiskt sammanhållna och ytterst läsvärda avhandling får vi som undertiteln antyder ta del av hur Kierkegaard tidigt i sitt

författarskap (1843–46) på olika sätt arbetar fram ett begrepp som filosofiskt och existentiellt visar sig ha vidlyftiga konsekvenser – den enskilde. Och avhandlingen tydliggör hur begreppet subversiva kraft står och faller med att det förstås som en subjektiv kategori. Det vill säga att den enskilde, liksom det kristna, inte blir ett tomt begrepp inom ramen för ett filosofiskt system (att begreppet, snarare än att bli ett uttryck för tänkande, blir ett i stället för tänkande), utan att det pekar ut riktningen mot en existentiell erfarenhet som meningsmässigt öppnar upp tillvaron på ett nytt sätt. Den enskilde kan med andra ord bara förstås i första person. Begreppet betecknar en allmänsklig existensmöjlighet, en potentialitet, men som bara kan förstås genom att individuellt realiserar.

Hjertström Lappalainen visar på ett övertygande sätt hur detta att bli enskild i Kierkegaards eminenta mening inte bara är en förutsättning för att kunna utveckla en autentisk kristen tro (trons profana möjlighet), utan även är en förutsättning för den grundtematik hos Kierkegaard som de kontinental existensfilosoferna i första hand tagit intryck av – friheten, ansvaret och det egentliga självet.

Det enskilda är emellertid inget försummat begrepp inom de nu cirka 150-åriga receptionen av Kierkegaard tänkande. Men avhandlingen gör en poäng av att enskildblivandet inte är likvärdigt med den kristna tron (eller friheten, ansvaret och det egentliga självet), utan just är en *förutsättning* för dess möjlighet. Häri ligger avhandlingens anspråk på originalitet, och det är även detta som gör den filosofiskt intressant.

Men på vilket sätt menar nu Hjertström Lappalainen att enskildblivandet är trons profana möjlighet? Detta är inte alldeles lätt att förstå och kortfattat förklara, men jag skall försöka mig på en tolkning. Kierkegaard, som vi sett, menar att den samtida och urvattnade kristendomen är hegemonisk och hindrar tillträdet till den äkta religiösa tron. Kristendomen brer ut sig som en allmän ideologi eller en diskursiv ordning (för att använda ett modernt ord) som annekterar subjektivitet och blir till ett självklart sätt för-

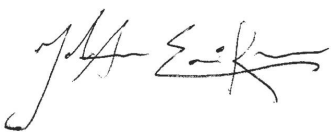
nimma, förstå och förhålla sig till världen – eller starkare: den smälter samman med och blir världen själv. Det finns emellertid en utväg ur detta ändock på många sätt lugnande och behagliga sinnesbedrägeri.

Subjektivitetens innehåller väsentligen en ofta fördold existentiell dimension som alltid transcenderar, överskrider och inte låter sig inlemmas i den allmänna ordningen. Detta är den enskilde: inte vad jag är, bestämt utifrån den allmänna ordningen, utan att jag är själva platsen som ordningen har annekterat; att jag är platsen för världens egen tilldragelse. Den existentiella erfarenheten av detta att, denna radikala individualisering, gör att det öppnas upp en reflexiv distans i hjärtat av den subjektiva utblicken på världen. Trots att jag i någon mening är denna allmänt konstiterade utblick så är jag inte identisk med den.

Här, i denna utsatthet och ensamhet, visar sig tillvarons absurditet. Den givna formen, världen, förlorar sin karaktär av självklarhet och framträder i stället som en idiosynkratisk ordning som blott gör anspråk på giltighet och på mitt medföljande och accepterande. I enskildblivandet blir man därför på sätt och vis, och med Kierkegaards vackra formulering, emigrant från det allmänns sfär. Därmed öppnas även möjligheten att bli mottaglig för något nytt, okänt och absolut annat än vad som föreskrivs av den allmänna ordningen.

Detta är frihet i Kierkegaards mening. Inte friheten att kunna välja den ena eller den andra existensmöjligheten, utan friheten som själva öppnandet av möjligheternas oändliga rymd. På så vis fungerar enskildblivandet som förutsättningen för att man skall kunna ta emot det absolut okända som den sanna religiösa tron utgör. Sanningen, säger Kierkegaard frankt, kan bara mottagas av den enskilde. I egenskap av att vara den enskilde blir man med andra ord *fri* att tro.

Om jag har förstått Hjertström Lappalainen rätt skulle man alltså kunna säga att begreppet den enskilde pekar ut ett slags väsentlig resurs i subjektivitetens som inte låter sig absorberas i världens ordning, och som sådan är den en förutsättning för att kunna tänka bortom den samtida hegemonin över huvud taget, vilken form den än må anta. Enskildblivandet gör det omöjligt att på ett blint och ansvarslost sätt förhålla sig till sig själv som en passiv mottagare av en oberoende värld. Därför, slutligen, är denna mänskliga grunderfarenhet även förutsättningen för att kunna utveckla ett egentligt själv som i beslutssamhet förvaltar sin historia och sin framtid. Att bli den enskilde är kort sagt möjlighetsvillkoret för att på ett genuint sätt kunna ställa och svara på den etiska grundfråga som människan i egenskap av att vara bärare av subjektivitet väsentligen inte kan låta bli att explicit eller implicit adresseras av i varje ögonblick av sin existens – hur bör jag egentligen leva mitt liv?

Johan Eriksson är fil dr i teoretisk filosofi.

SvD.se

Läs även Svante Nordin, "Regines röst en kierkegaardsk ironi?" (24/11 2001) och Ingmar Simonson, "Kierkegaard sågade en hyllad H C Andersen" (11/11 2005).

• svd.se/understrecket